

РОБОТА МАЙБУТНІХ РЕДАКТОРІВ ІЗ ТЕЗАУРУСНИМИ ДЕВІАЦІЯМИ: КОНТЕКСТНИЙ ПІДХІД

THE WORK OF FUTURE EDITORS WITH THESAURUS DEVIATIONS IN THE CONTEXT OF CONTEXTUAL LEARNING

Стаття присвячена розкриттю змісту роботи майбутніх редакторів із тезаурусними девіаціями та її основних етапів на основі контекстного підходу. Ресурсне забезпечення текстологічного матеріалу формується з корпусу повідомлень (власних повідомлень майбутніх редакторів або повідомлень періодики, що є актуальними за соціокультурною, політико-ідеологічною, освітньою тематикою висвітлення), таких як: хронікальна замітка (хроніка); замітка-повідомлення; замітка-пропозиція; замітка-подяка; полемічні замітки (висвітлення тем міжнародного життя, актуалізація проблем економічного, соціального, культурного розвитку країни); критична замітка; фотозамітка.

Тезаурусні девіації аналізуються з позиції контекстного підходу до філологічної освіти майбутніх редакторів: некоректного використання термінів (синонімічні, антонімічні, паронімічні відношення), використання галузевого терміна у прямому значенні, з урахуванням конотативної актуалізації; порушення логічності в оперуванні терміном на рівні поняттєвого апарату (емпіричний, емпірично-теоретичний, теоретичний виклад інформації; інтертекстуальне подання галузевої інформації), через який передається нова інформація для реципієнта; використання термінів обмеженої функційності (вузько-галузевого або нового).

Формування банку тезаурусних девіацій редактора передбачає лексикографічне опрацювання мовного матеріалу задля встановлення системних зв'язків галузевих понять, термінів на позначення цих понять, визначення шляхів розширення мовної системи запозиченнями з інших мов. Укладання авторських словників термінів-дублетів сприяють виробленню лексичної та лексикографічної компетенції, навчочок роботи з довідковою літературою на подальших етапах редакторської діяльності.

Інформаційний дискурс повідомлень, який продукується редакторами, моделюється на практичних заняттях як текст високої культури літературного оформлення, що характеризується не лише фактичною, але й термінологічною точністю; логікою викладу, пов'язаною як у плані логіки побудови тексту, так і у плані логіки застосування тезаурусу задля передавання інформації через поняттєво-категорійний апарат.

Ключові слова: контекстне навчання, контекстний підхід, філологічні науки, майбутні редактори, тезаурус, мовна девіація.

The article deals with the disclosure of the content of the work of future editors with thesaurus deviations and its main stages based on a contextual approach. Resource provision of textual material is formed from the body of messages (own messages of future editors or messages of periodicals that are relevant to socio-cultural, political-ideological, educational topics of coverage): chronicle (chronicle); note-message; note-suggestion; note-thanks; polemical notes (coverage of topics of international life, actualization of problems of economic, social, cultural development of the country); critical note; photo note.

Thesaurus deviations are analyzed from the standpoint of a contextual approach to the philological education of future editors: incorrect use of terms (synonymous, antonymous, paronymic relations), use of a branch term in the literal sense, taking into account connotative actualization; violation of logic in the operation of the term at the level of the conceptual apparatus (empirical, empirical-theoretical, theoretical presentation of information; intertextual presentation of industry information), through which new information is transmitted to the recipient; use of terms of limited functionality (narrow or new).

The formation of a bank of thesaurus deviations of the editor involves lexicographic processing of language material to establish systemic links of industry concepts, terms to denote these concepts, to identify ways to expand the language system by borrowing from other languages. Compilation of author's dictionaries of doublet terms contributes to the development of lexical and lexicographic competencies, skills of working with reference books, in the subsequent stages of editorial activity.

The information discourse of messages, which is produced by editors, is modeled in practical classes as a text of high culture of literary design, which is characterized not only by factual but also by terminological accuracy; the logic of presentation, related both in terms of the logic of the text and in terms of the logic of using the thesaurus to convey information through the conceptual and categorical apparatus.

Key words: contextual learning, contextual approach, philological sciences, future editors, thesaurus, language deviation.

УДК 811.161.2'2'44: [378:070.421-051]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-1.12>

Качайло К.А.,

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Криворізького державного
педагогічного університету

Мішеніна Т.М.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри української мови
Криворізького державного
педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Контекстний підхід до навчання студентів філологічних спеціальностей (Спеціальність: 014 Середня освіта (українська мова та література); додаткова – Редагування освітніх видань) орієнтований на інтеграцію семіотичної дидактичної (робота з текстами

повідомлень) і діяльнісної дидактичної (актуалізація практики використання навчальної інформації, що слугує дескриптором і засобом регуляції власної фахової діяльності) моделей.

Курс «Основи редакційно-видавничої діяльності» спрямований на формування у студентів

уявленнь про сутність процесу редагування, діяльність редактора; засвоєння алгоритму редагування (знаходити й виправляти у повідомленнях елементи, які призводять до появи відхилень) і подальше його використання задля виправлення текстових оригіналів; оволодіння методикою їх застосування; ознайомлення з поняттям «культура видання», шляхами досягнення естетичного оформлення друкарського продукту.

Контекстний підхід до навчання майбутніх редакторів спрямований на безпосередню роботу з повідомленнями: *хронікальна замітка (хроніка)* – немає подробиць, подія не деталізується (під загальними рубриками: «У кілька рядків», «Новини»); *замітка-повідомлення* – яскраві деталі, подробиці, висвітлюється внутрішній смисл факту, події, явища, динаміка їх розвитку; *замітка-відгук* – висловлюється ставлення до чогось; *замітка-пропозиція* – під час важливих кампаній виборчих, народних обговорень та ін.; *замітка-подяка* – на будь-яку тему у будь-якій сфері; *полемічні замітки* – на теми міжнародного життя, про проблеми економічного, соціального, культурного розвитку країни; *критична замітка* – форма вияву активної життєвої позиції людини; *фотозамітка* – для морального заохочення працівників, переможців конкурсів, змагань, для пропаганди передового досвіду, а також із пізнавальною метою.

Майбутні редактори готують власні повідомлення, дотримуючись чіткого алгоритму подання інформації аудиторії (використання мови та значення слів, відомих реципієнтам; мова викладу інформації в повідомленні має бути адаптованою до тезауруса реципієнтів задля об'єктивного і максимально повного сприймання інформації реципієнтом; у мові повідомлення повинні бути дотримані норми, прийняті в конкретний час у конкретному суспільстві (у рамках нашого дослідження – тезаурусних норм)).

Тезаурусні девіації виникають за таких умов, як: 1) некоректне використання термінів, що спричинено неточним використанням денотата й конотата значення; 2) порушення логічності в оперуванні терміном на рівні поняттєвого апарату, через який передається нова інформація для реципієнта; 3) використання термінів обмеженої функційності (вузької спеціалізації або нових термінів різного походження, котрі або ще не внесені до національного тлумачного / галузевого словника, або перебувають на етапі входження в мовну систему і використовуються у спеціальних галузевих текстах (такі тексти викладач рекомендує проаналізувати з позиції насиченості новою інформацією; виокремити інформацію, яка містить нові терміни чи термінологічні сполуки)).

У контекстному навчанні редакторів теоретичне засвоєння норм (*загальних* (постулатів), що базуються на аксіомах редагування; *конкретних*,

які уточнюють і розвивають загальні норми) реалізується в безпосередній редакторській практиці. Ефективність ручної й автоматизованої практики редагування повідомлення залежить від рівня теоретичного засвоєння майбутніми редакторами мови, нормативної бази, доцільного застосування методів і правил редагування. Теоретичні (ручне опрацювання повідомлень) і комп'ютерні моделі редагування становлять орієнтувальну основу трансформації навчальної діяльності майбутніх редакторів у фахову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка редакційної діяльності висвітлена з позиції аналізу та перевірки фактичного матеріалу в періодиці (Д. Григораш, А. Капелюшний), викладу нормативних основ редагування (З. Партико); фіксації типових порушень технічних правил складання та верстання (Т. Крайнікова, С. Ярема); виявлення смислових, фактичних й інших помилок і звернення на них уваги редактора (В. Різун, М. Тимошик). Мовні девіації розглядаються переважно в межах корегувальних списків (словників), які визначають нормативність уживання мовної одиниці (Я. Гаврилова, Е. Огар). Інтегративний характер контекстного навчання обґрунтовується у межах особистісно-зорієнтованого й компетентнісного підходів (А. Вербицький, О. Ларіонова, М. Фицула, А. Хуторський). Контекстний підхід до організації роботи майбутніх редакторів із мовними девіаціями (як словниковими, так і контекстуально зумовленими) не був послідовно висвітлений.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зміст фахової підготовки майбутніх редакторів на основі контекстного підходу полягає у виробленні навичок продукування повідомлень з урахуванням кодифікованих норм правопису, методів контролю мови повідомлень. Потребує висвітлення питання алгоритмізації у застосуванні *спискових методів редагування* (послугування орфографічними словниками та словниками чужомовних слів; фразеологічними словниками; термінологічними словниками; словниками географічних та адміністративних назв; словниками персоналій (списками власних імен людей і найпоширеніших і частовживаних прізвищ); номенклатурними списками (списками назв промислових виробів і їхніх марок), у т. ч. з використанням текстових процесорів (набирання й виправлення тексту, комп'ютеризації редагування), які додають функції поліграфічних систем (змішаних (гібридних) редагувально-поліграфічних систем, наприклад, Microsoft Word).

Контекстний підхід до фахової підготовки майбутніх редакторів передбачає вироблення їхньої лексикографічної грамотності, умінь застосування алгоритму встановлення тезаурусної девіації, подальшого її редагування з використанням академічного лексикографічного фонду, а також дина-

мічного фонду термінів, що відображають тенденції в розвитку галузей і не відображені в галузевих словниках або перебувають на етапі кодифікації.

Мета статті – схарактеризувати алгоритмізацію дій із редагування у процесі роботи майбутніх редакторів із тезаурусними девіаціями на основі контекстного підходу.

Виклад основного матеріалу. Контекстне навчання майбутніх редакторів орієнтоване насамперед на створення умов освітнього середовища, максимально наближеного до майбутньої діяльності (зокрема майбутніх учителів української мови та літератури, спеціалізація – редагування освітніх видань). Курс «Основи редакційно-видавничої діяльності» побудовано на інтегративній основі, майбутні редактори актуалізують знання мовної системи, стильової диференціації; апелюють до комунікативно-стилістичних ознак мовлення – нормативності та правильності. У змісті фахової підготовки передбачено розгляд і подальший аналіз змісту *конкретних норм* (видів і типів норм; зафіксованих і незафіксованих норм; об'єктивних і суб'єктивних; загальних і галузевих; встановлених і невстановлених норм). Засвоєння нормативної бази редагування передбачає вироблення вміння класифікації помилок, на цій основі формування банку мовних девіацій; систематичне спостереження над мовним дискурсом задля визначення тенденцій у доборі тих чи тих мовних засобів, зміни стилістичних застосувань залежно від лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників.

Норма – це параметр, список, шаблон, структура (модель) чи положення, які в оптимальних повідомленнях служать для вираження компонентів їхньої структури. Тезаурусна норма кодифікує екземпліфікацію (чинну галузеву номінацію), словникову статтю (уявлення людства на сучасному етапі про зміст того чи того явища, процесу), моделює рекомендовані чинні поєднання в межах дискурсу.

Методи редагування – це *послідовності процедур*, які надають змогу відшукувати в окремих компонентах повідомлення відхилення від норм і виправляти їх. Тезаурусні норми редагують із допомогою словників чужомовних слів (дозволяють простежити на рівні запозичення денотати й конотати означуваного поняття; зіставити значення в мовних системах).

Редагування тезаурусних помилок має конституватися на синхронному й діяхронному принципах, що дозволяє оптимально реагувати на зміни у суспільно-політичному та культурно-історичному вітчизняному й міжнародному середовищі, урахувати зміни кодифікованих норм (*лінгвістичних* (основна маса цих норм зафіксована в затверджених державою правилах орфографії та пунктуації; менша частина зафіксована в довідниках і підручниках із морфології, сиктаксису та стилістики);

психолінгвістичних (урахування психокорелятивів – прецедентних текстів, концептів, символів, які становлять формат сприйняття); *логічних* (зафіксовані в загальнодоступних підручниках із логіки).

Промодельюємо роботу майбутніх редакторів із мовним матеріалом, роботу з довідково-словниковою літературою.

Тезаурусні помилки. Формування понять майбутніх редакторів про тезаурусні помилки передбачають знання про системні зв'язки галузевих понять, термінів на позначення цих понять, шляхи розширення мовної системи запозиченнями з інших мов. У процесі продукування інформаційних повідомлень для читацької аудиторії необхідно також урахувувати те, що помилки стосовно тезауруса виникають у реципієнтів тоді, коли в повідомленні вживають знаки (слова), котрі відсутні у їхньому тезаурусі або не мають жодних зв'язків із іншими словами тезауруса.

У змісті курсу «Основи редакційно-видавничої діяльності» квазіпрофесійна діяльність студентів передбачає такі різновиди лексичної роботи з тезаурусом:

Робота зі словниками чужомовних слів передбачає укладання авторських словників термінів-дублетів; синонімічних рядів, які містять термін іншомовного походження.

1. За аналогією підготуйте авторський редакторський словник функціональних термінів, наведіть українські дублети: *абсурд – нісенітниця, абсолютний – повний, автентичний – самобутній, альманах – зібрання, аналогія – подібність*. Доберіть власні 15 термінів:

Анулювання, апатичний, аромат, атакувати, атеїст, ательє, процент, епатаж, дислокація, дефініція, дефект, депутат, делегат, директор, екземпляр, ексклюзивний, елегантний, емігрант, ескіз, епоха, ерудит, біографія, інцидент, інтрига, іронія, купол, магазин, оратор, унікальний, феноменальний.

2. Доберіть до наведеного ряду іншомовний відповідник. Промодельюйте типові уживання в повідомленні: *нападницький, загарбницький, наступальний, ворожий – агресивний; злободенний, животрепетний, наболілий, болючий, нагальний – актуальний*. Наведіть власні 10 рядів шляхом добору зі шпальт регіональних періодичних видань.

Відповідність, подібність, схожість – ...; Доказ, довід, обґрунтування – ...; Пов'язуватися, співвідноситися – ...;

Робота з термінологічним апаратом передбачає також вивчення функційних потенцій паронімів. Філологи здійснюють аналіз типових уживань, прогнозують девіації, пов'язані з нерозрізненням значенневих відтінків.

3. Підготуйте питання до інтерв'ю з медичним працівником щодо профілактики респіраторних

захворювань. Використайте пароніми *вітамінізований / вітамінний / вітамінозний*. Подайте довідку, у якій надайте пояснення щодо особливостей уживання паронімів; подайте короткі словникові статті до них.

Поясніть різницю у вживанні паронімів, уживаних у повідомленнях суспільно-політичного напрямку: *інтернаціоналістський (світогляд, переконання) / інтернаціональний (сім'я, зв'язки): громадський / громадянський, гуманний / гуманістичний / гуманітарний, еволюційний, еволюціоністичний, еволюціоністський, федеральний / федеративний / федералістський*.

Робота із тлумачним словником. У рамках квазіпрофесійної діяльності майбутнім редакторам пропонується підготувати авторський проєкт щодо функційного дискурсу спеціальних термінів *меморіальний / пам'ятний*. До змісту проєкту пропонується внести фактологічний матеріал (регіональні й усеукраїнські музеї-квартири письменників, художників, акторів та інших відомих діячів). Проблемне питання: за яких фактологічних і лінгвістичних умов можливе поєднання *меморіальний музей**. Протокол спостережень передбачає подання словникової статті з подальшим прикладом слововживання: *меморіальний (той, що служить для увічнення пам'яті якої-небудь особи або визначної події) / пам'ятний (який добре зберігся в пам'яті; такий, про якого пам'ятають; той, якого не можна забути; той, що служить для запам'ятовування, нагадування про когось, щось), наприклад: меморіальний знак, меморіальний напис, меморіальний комплекс, меморіальна дошка; пам'ятні листи, пам'ятна дата, пам'ятний знак*.

Проєкт може передбачати спостереження над різницею у значеннях відтінках синонімів: *робітник (людина, яка працює на промисловому підприємстві; кваліфікований працівник) / працівник (той, хто працює в будь-якій галузі (незалежно від сфери діяльності); спеціаліст / фахівець*. Майбутні редактори готують замітку про діяльність театру або закладу освіти, використовуючи спеціальні терміни *працівник / робітник*. У процесі навчальної дискусії студенти з допомогою викладача доходять висновку про те, що слово *працівник* має загальне значення, відповідно, неправильним буде вживання *торговельний робітник**, *науковий робітник**, *газетний робітник**. Розмежуємо значення в поєднаннях *кваліфікований робітник / кваліфікований працівник / службовець (кваліфікований робітник) / науковий працівник / науковий співробітник*. Студенти формують банк поєднань для здійснення редакторського аналізу: *робітник сцени (особа, яка встановлює і міняє декорації); працівник сцени (член творчого колективу театру – актор, режисер)*.

Використання лексеми *спеціаліст* доцільне за умови використання в таких значеннях, як: той,

хто досконало володіє певною спеціальністю; особа, котра володіє спеціальними (галузевими) знаннями, досвідом роботи в певній галузі; яка одержала спеціальність за освітою; освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, що має досвід застосування набутих знань задля розв'язання складних професійних завдань (*досвідчений спеціаліст*). Лексема *фахівець* означає того, хто досконало володіє фахом, має високу кваліфікацію; зробив те чи те заняття своєю професією (*фахівець із продажу товарів*).

Моделювання навчального дискурсу передбачає тематичний розгляд суміжних тематичних груп, формованих на основі родо-видового співвідношення: *спеціальність (стоматолог за спеціальністю, історик за спеціальністю); професія (професія лікаря, професія вчителя); фах (уживається в обох значеннях – фах учителя, історик за фахом, працювати за фахом)*.

Подібні проєкти дозволили сформуванню таких пропозицій для здійснення редакторського аналізу: *ініціатива (виявити ініціативу) / пропозиція (висловити пропозиції, звернутися із пропозицією) / звернення (звернення громадян); керівництво (під керівництвом адміністрації, районне керівництво, керівництво заводу) / керування (системи ручного керування) / управління (пульт управління, управління майном); масовий (масові сцени, масовий читач) / численний (численна аудиторія, численні дослідження); положення (горизонтальне, вертикальне положення) / стан (фізичний стан) / становище (міжнародне становище, матеріальне становище, скрутне становище); міжнародне положення*, матеріальне положення*; розмір (розмір взуття, розмір вірша, розмір статті*, розмір книжки*) / об'єм (об'єм конуса, об'єм газу, об'єм робіт*, об'єм книжки*) / обсяг (обсяг статті, обсяг робіт, обсяг знань)*.

Аналіз власних заміток шляхом використання текстових процесорів дозволяє подати такі рекомендації щодо редагування:

- застосування корпусу лінгвістики уможливіло здійснення філіації;
- текстові процесори дозволяють опрацювати на рівні екземпліфікації напрями параметризації галузевої мови;
- текстові процесори мають оптимальну пропозицію пошуку функційних уживань (наприклад, архівна база жанрових дискурсів);
- текстові процесори мають обмежені редакційні потенції, пов'язані з аспектуальним уживанням галузевих термінів (родо-видові співвідношення; синонімічний / гіпонімічний / антонімічний ряди; дублетність; специфікація паронімних уживань).

Висновки. Контекстний підхід до організації роботи майбутніх редакторів із тезаурусними деві-

аціями ґрунтований на інтегративній діяльності, яка охоплює лексикографічну роботу, роботу з діагностування тезаурусних девіацій і методику їх усунення. Дидактичний дискурс, формований на текстологічній основі (повідомленнях власних і дібраних із періодичних видань або пропонованих викладачем залежно від актуальності висвітлюваної теми) моделює семіотику текстологічного плану редакторського фаху. Контекстно спрямована робота майбутніх редакторів із тезаурусними девіаціями оптимізує перехідний етап предметної та соціальної адаптації редакторів.

Перспективами подальших розвідок є розгляд навчально-фахової діяльності майбутніх редакторів в аспекті формування банку мовних девіацій, які репрезентують різні галузеві фонди; спостереження над процесами зміни / варіативності орфографічних норм і послідовного їх дотримання

в текстах різного жанрового спрямування інформаційного й публіцистичного стилів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции. *Теория контекстного обучения* : монография. Москва : Логос, 2010. С. 123–126.
2. Гаврилова Я. До проблеми розрізнення «норми» і «помилки» у текстах періодичних видань. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2015. Вип. 22. С. 118–120.
3. Капелюшний А.О. Практичний посібник-довідник журналіста. Редагування в ЗМІ: Аналіз і перевірка фактичного матеріалу. Львів : ПАІС, 2004. 576 с.
4. Партико З.В. Загальне редагування: нормативні основи : навчальний посібник. Львів : ВФ Афіша, 2009. 416 с.